

Tarih Bilinci ve Millî Şuur

F. Rezzan Ünalp*

Tarih Bilinci ve Millî Şuur

“Bizim yolumuzu çizen içinde yaşadığımız yurt, bağrından çıktığımız Türk milleti ve bir de milletler tarihinin bin bir acıklı olay ve üzüntülü yapılarından çıkardığımız sonuçlardır.”

1 Kasım 1937 TBMM/Ankara

Mustafa Kemal Atatürk

Giriş

Tarih, insanlar zamanın geçişini -mevsimlerin döngüsü, insanın ömrü gibi- doğal süreçlerin terimleriyle değil de insanın bilinçli olarak içine kattığı ve bilinçli olarak etkileyebildiği belli olay dizilerinin terimleriyle düşünmeye başladığı zaman başlar.¹ Psikoloji ve felsefenin inceleme alanlarından biri olan bilinç, genel olarak insanda farkındalığın, duygunun, algının ve bilginin merkezi olarak kabul edilen güçtür. Genellikle tanımlanamaz ya da yalnızca insanın bilinçli deneyimlerine dolaysız bir içe bakışla başvurmak suretiyle tanımlanabilen bir şey olarak görülür.² Bilinçli olmak, içinde bulunduğu ilişkileri nedeniyle dış dünyayı algılamak ve onu tanımak demektir. Bireyin kendini dış dünya ile ilişki içinde görmesi, kendisini çevresi içinde tanıması anlamına gelir.³

* Dr., (E) Hv. Öğ. Alb., Milli Savunma Üniversitesi /Ufuk Üniversitesi, rezzanunalp@gmail.com
DOI: 10.37879/9789751749994.2022.17

1 Edward Hallet Carr, *Tarih Nedir?*, çev. Misket Gizem Gürtürk, İletişim Yay., İstanbul 2009, s. 198.

2 Ahmet Cevizci, *Felsefe Sözlüğü*, Paradigma Yay., İstanbul 1999, s. 145. Bilinç sırasıyla bilgi, duygulanım ve iradi eylem olarak üç temel işlevden oluşur. Bir topluluğun tinsel ya da manevi kişilik olarak gerek olaylar, gerekse hak ve ödevler alanında hissettiği şeyler bütününe kolektif bilinç adı verilir.

3 Carl Gustav Jung, *İnsan Rubuna Yöneliş*, çev. Engin Büyükinal, Say Yay., İstanbul 2001, s. 71.

İnsan için genel bir tanım yapılacak olursa, kendisine “tarih bilincine sahip varlık” diyebiliriz. Nitekim geçmişini bilen, merak eden, geleceğe dönük tahminler yapan tek varlık insandır.⁴ İptidai insan ve toplulukları ise tarihi perspektiften yoksundur.⁵

Bir kavram olarak tarih bilinci,⁶ tarihsel bilgiye yüklediğimiz anlamlara dayalı olarak geçmiş, bugün ve gelecek arasında bağ kurma olarak tanımlanabilir. Başka bir deyişle tarih bilinci, geçmişini anlama ve algılama şeklimiz olup bugünü ve geleceği nasıl anlayacağımızı belirlemektir.⁷

Ferdin tarih bilincini edinmesinde onun dünya görüşünü ve yaşam tarzını şekillendiren olaylar, mensup olduğu toplumsal sınıf, ekonomik durumu, dinledikleri politikacılar, okudukları kitaplar gibi hususlar belirleyici olmakla birlikte toplumların tarih bilincinde durum bu kadar net değildir. Zira toplum uzun bir zamanın ürünü olarak ortaya çıkar, tarihi süreç içinde bir toplumsal düşünceye ve bilince ulaşılır ki; bu şuur ortaktır, millî şuur olarak toplumun etrafında birleştiği değerler bütününe ifade eder.⁸ Dolayısıyla mil-

4 İlber Ortaylı, *Tarihimiz ve Biz*, Timaş Yay., İstanbul 2008, s. 9-10.

5 Hilmi Ziya Ülken, *Millet ve Tarih Şuuru*, Türkiye İş Bankası Yay., İstanbul 2016, s.197.

6 İlk defa tarih şuuru (bilinci), Herodot’la beraber Yunanlarda görülmüştür. Bu kavim, varis olduğu bütün eski medeniyetleri tanımaya çalıştı. Ondandır bir müverrihler nesli yetişti. Onlar eski devirlerden müphem olarak topladıkları bilgilere yakın zamanlara ait sağlam bilgilerini kattılar. İnsanlık ilk defa zekâsının ışığını kendi mazisine, iç âlemine çeviriyordu. Tarihin bu gençlik devri bugünkü medeni geleneğin temel taşlarının atılmasını temin etti. Fakat insan İlk Çağda henüz gözünü tabiattan kendine çevirecek kadar uzun tecrübe geçirmemişti. Mitolojinin yerini tutan metafizik ve emekleyen ilim, insanı meşgul etmeye yeterli geliyordu. Yunanlıya göre tabiatın bütün sırları akılla çözülebilir, âlem aklın nizamına uygun mertebeler halinde yaşamaktadır. Romalı, bu nizamı devlet ve kanun haline getirdi; fakat o da Yunanlı gibi halkla temasa gelmedi. İlk Çağ, büyük halk kitlelerinden kuvvet alan vatani, aklın baskıya aldığı şuur altı kuvvetleri, his ve iradeyi, hakiki nefis muhasebesinin kaynağı olan vicdanı bilmiyordu. Bu yeni mefhumların uyanması için Orta Çağın gelmesi gerekiyordu. İçlerine kapanmış siteler, kapalı kastları yıkan büyük kavimler sahnede göründü. Germenler, Araplar, Türkler medeniyete hâkim oldular. Bir şehir, hatta bir mahalleye kapanmış cemiyetler yerine yeryüzüne yayılan, toprağa sarılan, topraktan kuvvet alan geniş insan birlikleri doğdu. Derebeylikler, sultanlıklar, hanlıklar, nihayet vatan teşekkül etti. Göçebe kavimler yerleştikçe, yeni idealler uğruma çarpışa çarpışa toprağa köklerini saldıkça nihayet Orta Çağın sonları, vatan ve tarih fikirlerinin doğmaya başladığını gördü. Rönesans bu tarih şuurunun ilk büyük kıvılcımdır. Müteakiben ortaya çıkan Romantizm hareketi, tarih ve vatan şuurunu sayesinde büyük küçük bütün milletleri taklitçi ve şahsiyetsiz olmaktan kurtardı. Onlara bitmek tükenmek bilmeyen yeni ufuklar açtı. İnsan telakkisini zenginleştirdi, soyut ve sırf şekilden ibaret bir medeniyet anlayışı yerine mütemediyen yeni manalar, yeni tefsirlerle genişleyen ve kültürden ayrılmasına imkân olmayan bir medeniyet anlayışı getirdi. Bk. Ülken, *age.*, s.197-201.

7 İsmail H. Demircioğlu, “Medeniyet İnşasında Tarih Bilincinin Yeri Ne Olmalıdır?”, *Medeniyet Tasavvuru*, S. 4 (2016), s. 28.

8 Ortaylı, *age.*, s. 9.

letin kesin bir vatan fikri, bu fikirle çevreli tarih şuurunu ve bu vatana dayanan toplumsal bir şuuraltı, yani milliyetten kuvvet olarak geleceğe çevrilmiş bir hürlik ve bağımsızlık iradesiyle müşahhas olduğu sabittir.⁹ Millet olmak için gereken unsurlar mevcut olmadan sadece dil bilimcilerin, tarihçilerin araştırmaları, filozofların ve ediplerin hayalleri ile yapay olarak millet yaratılamaz. Siyasal programlar, iktisadi entrikalarla icat edilmek istenen “millî şuur”ların yaşamasına, hayat hakkı kazanmasına imkân yoktur. Bu yollarla ne mevcut bir milletin inkârından, ne olmayan bir milletin icadından hiçbir netice elde edilememiştir.

Millî Şuurun Kaynağı: Tarih Bilgisi ve Tarih Bilinci

Binlerce yılın birikimi ile çağları birbirine bağlayarak aynı toprağın içinde kaynaşarak derinleşmenin ve süreklilik¹⁰ iradesinin ifadesi olan millî şuru şekillendiren en önemli unsur geçmiştir. Bu nedenle kimliğin en önemli parçası, en vazgeçilmez unsuru olan tarihin iyi bilinmesi gerekmektedir.¹¹ Bir milletin yaşam öyküsü olan tarihini bilmesi, o millete zaman boyunca kendisini öteki milletlerden ayıran özel benliğinin nasıl oluştuğunu, neleri başarıp neleri başaramadığını, bunun nedenlerini aydınlatarak kendisini gerçekçi ölçülerle değerlendirebilmesini, öteki uluslar arasındaki yerini öğretir.¹² Dolayısıyla geçmişin bilgisi ve muhakemesi üzerine inşa edilen tarih bilinci, fertlerin kişisel ve toplumsal yaşantılarını doğrudan etkileyen bir olgudur. Ancak bu öğrenme, tarihsel düşünme becerileriyle yakından ilgili olan temel kavramlara dayanmalıdır.

9 Ülken, *age.*, s.183. Yazar hangi içtimai zümrelerin millet olamayacağına dair tespitlerde bulunmakta ve şu şekilde sıralamaktadır. a) Müşterek ve orijinal bir tarih şuuruna dayanarak kendi iradesiyle kıymet yaratmak kudretine sahip olmayan cemiyet ve cemaatler millet olamaz. Millet, insani kültür ve tekniğe kendi tipi içinde bir unsur olarak girdiği halde onlar giremezler, ancak herhangi bir milletin şahsi kültür yaratışları içinde unsur olarak rol oynayabilirler. b) Paleoetnolojik unsurlar, tarihi oluşturma rolü olmayan kaybolmuş etnik unsurlar millet olamazlar. c) Tarihi ve muayyen bir inkişaf kaderine sahip olmayanlar; yani mistik, akıl ve irade medeniyetlerinin safhalarından geçerek bugün kendi başına rüştünü ispat edemeyenler millet olamazlar. d) Eski medeniyetlerde rol oynamış cemiyetlerin artakalanları insanlığın geçirdiği büyük tarihi tecrübeleri geçirmeden eski medeniyetlerinin mirası ile millet olamazlar. Bu vaziyette bulunan cemiyetler ya milli kültür havzalarına tabi zümreler halinde kalmakta ya da siyaset, para ve propaganda kuvvetiyle millet rolünü oynamaya çalışmaktadırlar. Bk. *age.*, s. 178.

10 Ülken, “Millî Şuur”, *Türkiye’de Bir Felsefe Geleneki Kurmaya Çalışmak*, der. Recep Alpyağlı, İz Yay., İstanbul 2010, s. 730.

11 Ortaylı, *age.*, s. 9-10.

12 Macit Gökberk, “Aydınlanma Felsefesi, Devrimler ve Atatürk”, *Çağdaş Düşüncenin Işığında Atatürk*, Eczacıbaşı Vakfı Yay., İstanbul 1983, s.320.

Bu kavramların başında tarihsel bilgi yığını içerisinde nelerin önemli olduğuna nedenleriyle karar verme işi olan tarihsel önem, geçmişten bugüne nelerin değiştiğini ve nelerin aynı kaldığını gösteren değişim ve süreklilik, sebep-sonuç ve tarihin inşasını mümkün kılan delil gelmektedir. Bunların yanı sıra etik boyut göz ardı edilmemeli, geçmişteki insanların eylemleri ahlak ve değer açısından değerlendirilirken etik anlayış esas alınmalıdır.¹³ Geçmişteki tarihi şahsiyet ya da tarihsel olaylara ilişkin tespitlerde bulunulurken hiç şüphesiz içinde yaşanılan zamanın aşıldığı tutku ve gereksinimlerden kaynaklanan farklı yorumlar olacaktır.¹⁴ Çünkü tarihin kullanımlarından birinin de geçmişi kullanarak bugünü meşrulaştırmak olduğu gözden uzak tutulmamalıdır.¹⁵

Bireyin kendi ve kendi dışındaki olay ve durumlara anlam yüklemeye onu yönlendiren temel unsurlardan biri olan tarih bilinci, bireylere günümüzde ihtiyaç duyulan bazı temel nitelikler kazandırmaktadır. Bu nitelikler; geçmişe dayalı olarak geleceğe bakabilme, ortak hafızada kendini konumlandırabilme, içinde yaşadığı medeniyet ve kültürü şekillendiren felsefe, anlayış, olay ve kişilerle ilgili farkındalığı artırma, dünyada medeniyetler arasındaki mücadelelerin temelleri ve günümüze yansımalarını fark etme, bireylere bugün ve gelecekle ilgili vizyonunu geliştirme, bir arada yaşayabilmek ve ortak bir ideal uğrunda mücadele edebilmek için ortak bir algı geliştirme, vatan, bağımsızlık ve özgürlük gibi temel değerlerin neden önemli olduğu ve korunması gerektiğiyle ilgili farkındalığı artırma, kendi kültür ve değerlerine yabancılaşmayı engelleme, tarihsel olaylardaki değişim, süreklilik ve kırılmayı fark etme biçiminde sıralanabilir.

Geçmiş anlamamızda önemli rol oynayan tarih bilinci, modern çağda siyasi otoritenin yakın ilgi alanında olmuştur. Türkiye’den örnek verecek olursak; 1930’ların başında tarih bilinci kazandırmak adına Atatürk’ün bizzat tarih kitap yazımı sürecine dâhil olması, Cumhuriyet’in kurucu iradesinin tarih bilincine verdiği önemin en güzel örneklerinden biridir.¹⁶

Millî Şuurun Oluşmasında Tarihi Olay ve Şahsiyetlerin Rolü

Tarih boyunca büyük tehlikeler önünde hayat savaşına giren toplumlar, mevcudiyetlerini içinde bulunulan zamanda bütün yapıcı güçlerini ortaya koyan kadrolarına borçludurlar. Bu dönüm noktalarında millet artık milleti oluşturan unsurların toplamı olarak kalmaz, onlar üzerine çevrilmiş kuvvetli

13 Demircioğlu, agm., s.30-31.

14 Salih Özbaran, *Tarih, Tarihçi ve Toplum*, Tarih Vakfı Yay., İstanbul 2005, s. 128.

15 Bernard Lewis, *Tarih Notları*, çev. Çağdaş Sümer, Arkadaş Yayınevi, Ankara 2015, s.168.

16 Demircioğlu, agm., s.29.

bir şuur olur. Tarihte her şey milleti ağır ağır hazırladığı halde onda henüz bu şiir eksiktir. Fakat milleti uyandıran büyük dönüm noktaları vardır ki bunlar iki tarzda cereyan eder. Bunlardan birincisi içten derin bir gelişme sonunda halk kütlesinin feodaliz gibi salıklar yerine egemenliği ele almasıyla, ikincisi ise siyasal veya fikri emperyalizme karşı tepki olarak gelişir. Bu nedenle millet olmak tek başına milli şuurunu yaratmamakta, milletler kendi tarihi kaderlerine göre şuur kazanmaktadır.¹⁷ Bu şuur, hiç şüphesiz milleti meydana getiren fertler arasındaki bağımsızlık duygusundan kaynaklanmaktadır.¹⁸

Bu noktada Türk tarihinin önemli dönüm noktalarını tarihsel olaylar ve şahsiyetler üzerinden değerlendirerek tarih bilinci ile milli şuurun oluşumunda tarih bilgisinin nasıl esas teşkil ettiğini görmek mümkün olacaktır:

Yüzyıllar öncesine gidildiğinde, 26 Ağustos 1071’de, o tarihten henüz 30 yıl evvel İran yaylasına yerleşen Türkmen Oğuzların kurduğu Selçuklu orduları, Malazgirt’te zafer kazandı. Sultan Alparslan, İmparator Roman Diogenes’i yenerek Bizans denilen Roma’yı ortadan kaldırmaya başladı ve müteakiben Türkler Anadolu’ya akmaya başladı.¹⁹ 12’nci yüzyılda Cenovalı, Venedikli tüccarlar ve diplomatik raporlarını yazdıkları devletleri, artık bu ülkeye Türkiye (Turchia) veya Türkmenya (Turcmenia) demeye başladılar.²⁰

Tarihin en şiddetli istilalarından birini teşkil eden Moğol istilası, Orta Asya Türklüğü ve medeniyeti için ağır neticeler ve Anadolu’da özellikle 1277’den sonra büyük sarsıntılar vücuda getirmesine mukabil bu ülkenin nihai Türkleşmesinde mühim bir amil oldu. Moğol istilasından kaçıp Anadolu’ya sığınan bu Türkmenler burada da Selçuklu-İlhanlı Devleti’nin tazyiğiyle uçlarda yığılıyor ve göçebe yoğunluğunu arttırarak Bizans topraklarını fethetmeye başlıyorlardı.²¹

17 Ülken, “Milli Şuur”, *Türkiye’de Bir Felsefe Gelenek-i Kurmaya Çalışmak*, s.730. Batı milletlerinin büyük kısmının doğuşu birinci yolda olmuştur. Fakat Yakın ve Uzak Doğuda ve başka kıtalardaki birçok şuurular daha çok ikinci yolda uyanmaktadır. Bk. Ülken, *age.*, s.730.

18 İbrahim Kafesoğlu, *Türk Milli Kültürü*, Ötüken Yay., İstanbul 1991.

19 Erdoğan Merçil, *Alparslan ve Malazgirt*, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Yay., İstanbul 2014.

20 Ortaylı, *age.*, s.31. Türk kavramının bütün dünyada ciddi olarak ele alınmasının başlangıcı ise 1893 sonrasıdır. Türk adının eski yeri yanında yepyeni gerçeklerle güçlenmesi ve tam anlamıyla bir kavram haline almasında iki olay etkindir. Bunlardan ilki Orhun/Göktürk yazıtlarının çözüme kavuşması, ikincisi de Kaşgarlı Mahmud’un *Divânü Lugâti’t-Türk* adlı kitabının gün ışığına çıkmasıdır. İki önemli olay arasında (1893-1914) 21 yıllık bir zaman dilimi bulunmaktadır. Her ikisi de Türk kavramı açısından önemlidir. Bk. Tuncer Baykara, “Yakın Tarihin Türk Kavramı Açısından Kavranması”, *Türk Tarih Kurumu I. Uluslararası Türklerde Tarih Bilinci ve Tarih Yazıcılığı Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, Bülent Ecevit Üniversitesi Yay., Zonguldak 2015, s.43.

21 Osman Turan, *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslâm Medeniyeti*, Ötüken Yay., İstanbul 2003, s. 299-300.

1299-1300'de Moğol kontrolünün zayıflamasından yararlanan Osman ve diğer tüm uç beyleri Bizans şehirlerine karşı genel bir saldırıya geçmişlerdi. 1302'de İznik'i kuşatan Osman Bey 1324'te öldüğü zaman beylik, artık şehirleri, ordusu ve de bir bürokrasisi olan bir devletçik haline gelmiş, yerine geçen oğlu Orhan sultan unvanı alan ilk Osmanlı hükümdarı olmuştu.²²

29 Mayıs 1453'te İstanbul'u fethederek Fatih unvanını alan Sultan II. Mehmet, 11 Ağustos 1473'te Erzincan civarında Otlukbeli mevkiinde Akkoyunlu hükümdarı Uzun Hasan'ı yenerek Doğu Anadolu bölgesinin bugüne kadar uzanan kaderini çizdi.²³ 29 Ağustos 1526'da Kanuni Sultan Süleyman müşterek Macar-Lehistan ordusunu bir gün içinde Mohaç'ta yok ederek oldukça az asker kaybıyla Avrupa'nın en güçlü devletini bir gün içinde ortadan kaldırdı. Bu sonuç, Balkanlar gibi Orta Avrupa'nın tarihini altüst etmişti.²⁴

1618 yılında tahta çıktığında henüz on dört yaşında olan II. Osman, çok önemli reformlar başlatabilecek bir hükümdardı. Ailenin, toplumun ve bireyin hayatını etkileyecek görüşlere sahipti. Ne yazık ki saltanatı çok kısa sürdü, kanlı bir ayaklanmayla hayatı ve hükümdarlığı dört yıllık saltanatının ardından 18 yaşında sona erdi.²⁵ Sultan Genç Osman'ın Yedikule zindanlarında Yeniçeriler tarafından katledildiği tarihlerde dünyanın uzak bir köşesinde, Amerika'da ilk sürekli yerleşim birimi kuruluyor ve burada seçimle iş başına gelen ilk yasama meclis oluşuyordu.²⁶

Sultan IV. Murat, II. Fatih unvanını hak edecek şekilde Bağdat'ı İranlılardan aldığı anda henüz 28 yaşındaydı. Her ne kadar imparatorluğun çöküşünü geciktirmiş ise de engelleyememişti.²⁷ Nitekim kazanılan zaferlerin yanı sıra Osmanlı Devleti'nin ilk toprak kaybını kabul ettiği 1699 Karlofça Antlaşması, Karadeniz'in kuzeyinin kaybı, 1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi, Balkan Harbi gibi felaketler de Türk milliyetçiliğinin önemli unsurlarını oluşturdu.²⁸

22 Halil İnalçık, *Devlet-i Aliyye Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar-I*, Türkiye İş Bankası Yay., İstanbul 2009, s. 15.

23 Selahattin Tansel, *Osmanlı Kaynaklarına Göre Fatih Sultan Mehmed'in Siyasi ve Askeri Faaliyeti*, TTK Yay., Ankara 2014, s. 324-330.

24 Feridun M. Emecen, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluş ve Yükseliş Tarihi (1300-1600)*, Türkiye İş Bankası Yay., 2015, s. 242-243.

25 Stanford Shaw, *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*, çev. Mehmet Harmancı, E Yay., İstanbul 1982, s.265-266.

26 F. Rezzan Ünalp, "Cumhuriyet ve Demokrasi Fikrinin Oluşum ve Gelişimi", *Cumhuriyet'in İlanınının 90'ıncı Yılında Atatürk ve Cumhuriyet Sempozyumu Bildiri Kitabı*, Genelkurmay ATASE D.Bşk.lığı Yay., Ankara 2014, s. 26.

27 Mehmet İnbaşı, "Dördüncü Murad'ın Bağdat Seferi Masraf Defteri", *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S. 12 (1999), s. 277. Ayrıca bk. Shaw, *age.*, s. 276.

28 Ortaylı, *age.*, s. 12.

Her kuvvetin bir yükselişi olduğu gibi çöküşü de kaçınılmazdı. Osmanlı Devleti sona doğru giderken, 20'nci yüzyılın başında yaşanan Balkan Harbi sonunda devlet bu kez Rumeli topraklarını kaybetti, yarım milyon kadar Müslüman halk; Sırp, Bulgar ve Rum tarafından katledildi ve aynı sayıda kişi yerlerinden zorla çıkarılarak Trakya ve Anadolu'da sığınmaya mecbur edildi. Bu göçmenler 1856-1878 yılları arasında Kırım, Kafkasya ve Balkanlardan gelen göçmenlere katılarak Türk halkının hem eski acılarını tazelediler, hem de Türk milliyetçiliğini güçlendiren en önemli unsur oldular.²⁹

Birinci Dünya Harbi sırasında Türk ordusu ilk olarak Kafkas Cephesinde savaşa girdi. Türk donanmasının Karadeniz'deki Rus limanlarını bombalamasının ardından Osmanlı Devleti kendisini savaşın içinde bulmuş, 1 Kasım 1914 günü sınırı geçen Rus birlikleri Iğdır-Kağızman bölgesinden ileri yürüyüşe geçtiğinde merkezi Erzurum'da olan 3'üncü Orduya verilen direktif taarruz olmuştu. Hedefte öncelikle geri alınması istenilen ve 36 yıldır Rusların elinde bulunan Sarıkamış vardı. Ancak Sarıkamış Harekâtı sırasında, Hafız Hakkı Paşa'nın geri çekilen iki Rus tugayının peşine takılması neticesinde 10'uncu Kolordu Allahüekber dağlarında eridi. Burada şehit olan askerler ancak baharda karlar eridiğinde toplu mezarlara defnedilmişlerdi. Esir düşenlerin öyküsü ise savaşın dramatik bir başka yüzünü yansıtıyordu.³⁰

Türk Milleti için en büyük aydın kaybının yaşandığı Çanakkale Cephesinde Türk Ordusu kara harekâtının başladığı 25 Nisan 1915'te 6 tümenle 90 bin askerle muharebelere girdi, savaşın ilerleyen zamanlarında bu sayı 6 tünden 19 tümene, asker sayısı ise 500 bine ulaştı.³¹ Bu muharebeler neticesinde İtilaf Devletlerinin Türklerin imparatorluğunun payitahtına Boğazlardan donanma ile geçerek zafer kazanmaları bir hayal olarak kalırken, Türk Milleti Çanakkale'de aradığı kahramanını, Mustafa Kemal'i bulmuş, bu genç subay yalnız bir muharebenin gidişine değil, aynı zamanda bir seferin akıbetine ve bir milletin mukadderatına tesir etmişti.³²

Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Harbinde İngilizlere karşı savaştığı cephelerden biri de Irak cephesi idi. İngiliz General Townshend kumanda-

29 Ünal, "Balkan Savaşlarına İlişkin Askeri ve Psikolojik İncelemeler", *100.Yılında Balkan Savaşları (1912-1913): İhtilafı Duruşlar, 1-2 Cilt*, Ankara 2014, TTK Yay., Ankara 2014, s.817. Ayrıca bk. Kemal Karpat, *Balkanlarda Osmanlı Mirası ve Milliyetçilik*, Timaş Yay., İstanbul 2012 s. 11.

30 Bingür Sönmez-Reyhan Yıldız, *Ateşe Dönen Dünya Sarıkamış*, Omnia Yay., İstanbul 2010, s. 207-215.

31 Levent Ünal, "Çanakkale Muharebelerinin Askeri Harekât ve Taktik Açısından Değerlendirilmesi", *Askeri Tarih Araştırmaları Dergisi (Özel Sayı)*, Genelkurmay ATASE D.Bşk.lığı Yay., Ankara 2015.

32 George W. Gawrych, *Genç Atatürk*, çev. Gül Çağalı güven, Doğan Yay., İstanbul 2014, s.75.

sındaki 6'ncı Tümen, Kutü'l-Amâre'de Halil Kut komutasındaki Türk ordu-suna uzun süreli muhasara sonunda 29 Nisan 1916'da teslim oldu. Ancak bu zaferden gerektiği gibi istifade edilemedi ve İngilizler, General Allenby komutasında bölgeye takviyeli yeni bir ordu gönderdiler ve çetin savaşlardan sonra İngiliz ordusu Kudüs'ü, Şam ve Halep'i, Bağdat'ı ele geçirdi. Bu sonuç, Türkler için bir felaket oldu.³³

Birinci Dünya Harbi sona erdiğinde, 1204'te zırhlı şövalyeleri görmüş olan İstanbul, bu kez 1918'de işgalci zırhlı gemileri gördü. Oysaki daha 1918'den yaklaşık 70 yıl önce İstanbul halkı, Rusya'ya karşı yapılan Kırım Savaşı sırasında müttefiki olduğu İngiltere'nin, Fransa'nın, İtalya'nın gemilerini karşılamış, kendileriyle birlikte savaşıp ölen Avrupalı askerlere sempati duymuştu. 1918'de İstanbul'a gelenler, 1204'te ne sergilenmiş ise 1918'de de aynı tutumu sergilemişler,³⁴ İzmir'de aynı şeyi 15 Mayıs 1919 ile başlayan işgal sürecinde yaşamıştı. 16 Mart 1920'de İstanbul işgal edilirken Şehzadebaşı Karakolundaki bütün askerler şehit edilmiş, Anadolu'daki işgalin alanı genişledikçe yaşananlar birbirinin benzeri olmuştu.³⁵

Mütareke döneminde İstanbul'da bulunduğu altı ay zarfında millî mücadelenin stratejisini oluşturmaya çalışan Mustafa Kemal Paşa, 9'uncu Ordu Müfettişi olarak Anadolu'ya görevlendirilince 19 Mayıs 1919'da Samsun'a çıktığında harbin parolasının "Ya İstiklâl, Ya Ölüm" olduğunu ilan etmişti.³⁶

Yaşanan işgaller karşısında Anadolu'daki Türk halkı millî mücadeleye giriştiğinde yurt içindeki yıkıcı, gerici ve bölücü gruplar İstanbul hükümetinin ve başta İngilizler olmak üzere işgalci güçlerin teşvik ve tahrikleriyle destek bulmuşlar, millî mücadeleyi tehlikeye sokarak savaşın uzamasına sebep olmuşlardı. Nitekim 26 Ocak 1920 gecesini Gelibolu'daki Akbaş cephaneliğini basarak tüm silah ve mühimmatı Anadolu sahiline geçiren Edremit kaymakamı Köprülülü Hamdi Bey, bir ay sonra Anzavur güçleri tarafından hunharca şehit edildi. Hamdi Bey'i şehit edenler 5000 İngiliz altınıyla ödüllendirildi.³⁷ Aynı şekilde arkadaşları Dramalı Rıza Bey'de yakalanarak İstanbul'da

33 Tülay Alim Baran, "Birinci Dünya savaşı ve Irak Cephesi", *Askeri Tarih Araştırmaları Dergisi*, 100'üncü Yılında Birinci Dünya Savaşı Özel Sayısı, Genelkurmay ATASE Daire Bşk.lığı Yay., S. 25 (2015), s. 70-72.

34 Ortaylı, *Türkiye'nin Yakın Tarihi*, Timaş Yay., İstanbul 2010, 67-70.

35 Serpil Sürmeli, "Şehzadebaşı Karakolu Baskını ve Olay Mahalline Giren İlk Gazete Tevhid-i Efkâr", *Atatürk Yolu Dergisi*, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayını, S 45 (2010), s. 106-107.

36 Kemal Arıburnu, *Sivas Kongresi Samsun'dan Ankara'ya Kadar Olaylar ve Anılarla*, Atatürk Araştırma Merkezi Yay., Ankara 1997, s. 6.

37 Zekeriya Özdemir, *Bahkesir Bölgesinde Millî Mücadele Önderleri*, Balıkesir Belediyesi Yay.,

Beyazıt'ta tıpkı işgal güçlerinin baskı ve destekleriyle İstanbul Hükümeti tarafından tutuklanarak idam edilen Boğazlıyan Kaymakamı Kemal Bey gibi idam edildi.³⁸

Tüm bu olumsuzluklara rağmen Millî Mücadele'nin merkezi olan Ankara'da 23 Nisan 1920'de Büyük Millet Meclisinin açılması ile egemenlik denilen güç Türk tarihinde ilk kez doğrudan doğruya millete dayandırılıyor, kazanılan askeri zafer beraberinde siyasi başarıları da getiriyordu. 600 yüzyıllık saltanat son bulurken, yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti Devleti ulus-devlet olarak Lozan'da imzalanan barış antlaşmasıyla uluslararası alanda yerini alıyordu.³⁹

1930'lu yıllara gelindiğinde dünyada savaş rüzgârları esmeye başlamıştı. Avrupa'da diktatörlerin iktidara yükselmeleri sürecinin 1919-1934 arasında dünyayı etkisi altına alan ekonomik bunalıma denk düşmesi de bir rastlantı değildi. 1 Eylül 1939 günü Almanya'nın Polonya'ya saldırmasıyla İkinci Dünya Harbi başladığında Türkiye'nin temel endişesi ulusal egemenliğine ve toprak bütünlüğüne zarar gelmeden bu badireyi en güvenli şekilde atlatılmaktı.⁴⁰

7 Mayıs'ta Almanya'nın teslim olması⁴¹, 2 Eylül 1945'te Japon yetkililerin Missouri zırhlısında kayıtsız koşulsuz teslim antlaşmasını imzalamasıyla İkinci Dünya Harbi sona erdiğinde⁴² Türkiye büyük bir yıkımdan savaş dışı kalarak tek kurşun atmadan kurtuldu. Fakat Alman yenilgisi nedeniyle doğu Avrupa'daki dengenin SSCB lehine bozulması sonucu ortaya çıkan tehlikeli ortamda Türkiye var olma mücadelesi vermek durumunda kalacaktı. SSCB Türkiye'nin doğu sınırlarında değişiklik yapılmasını, Boğazlarda Sovyetlere üs verilmesini ve Montreux'nün yeniden gözden geçirilmesini talep etti.

Bu talepler, Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün "Türk topraklarını ya da Türkiye'nin haklarını hiç kimseye devretme yükümlülüğümüz yoktur, onurumuzla yaşar, onurumuzla ölürüz" ifadesiyle sertçe reddedilince Türkiye

Ankara 2001, s.113.

38 Osman Akandere-Ferudun Ata, *Dramalı Rıza Bey ve Millî Mücadeledeki Hizmetleri*, Temel Yay., İstanbul 2008.

39 Ahmet Mumcu, "Cumhuriyet Dönemi Türk Hukuk Resepsiyonu", *Adalet Kitabı*, Adalet Bakanlığı Yay., Ankara 2007, s.269.

40 Mustafa Aydın, "1939-45'de İkinci Dünya Savaşı ve Türkiye", *Türk Dış Politikası, (1919-1980)*, C I, İletişim Yay., İstanbul 2014, s. 399-401.

41 Muzaffer Erendil, *İkinci Dünya Harbi'nden Sonra Oluşan Silah Sistemlerinin Taktik ve Stratejiye Etkileri*, Genelkurmay Bşk.lığı Yay., Ankara 1944, s. 11.

42 İlhan Tekeli- Selim İlkin, *İkinci Dünya Savaşı Türkiye'si*, İletişim Yay., İstanbul 2013, s.382.

1945'in ortalarından itibaren kendisini ağır bir Sovyet baskısı altında buldu. Nitekim ortaya çıkan uluslararası konjonktürde iştahı açılan kuzey komşusuyla baş başa kalmak korkusu, Türkiye'nin İkinci Dünya Harbi sonrası dönemdeki iç ve dış politikalarının en önemli belirleyicilerinden biri oldu.⁴³

Sonuç

Tarih boyunca önemli değişim ve kırılma noktalarının dayandığı olaylar, tarih bilinci bağlamında öne çıkmaktadır. Tarih bilinci, kendi varlığımızın köklerini tanımak ve bugünkü hayatımızın kaynağını aydınlatmak olduğuna göre memleketin tarihi kadar şimdiki halini de bütün incelikleriyle bilmek gerekmektedir. Güçlü bir millî şuurun temelinde tarih bilinci yatmakta; ancak bu bilincin sadece tarihsel bilgiye değil aynı zamanda tarihsel düşünme becerileri ve medeniyetin temel değerlerine dayanması gerektiği de gözden uzak tutulmamalıdır. Çünkü milletlerin her meselede medeniyet âleminde söz söylemeye hakları olması için, her şeyden evvel tam bir şahsiyet haline gelmiş olmaları lazımdır.⁴⁴

Devlet kurucusu olarak Atatürk'ün dil ve tarih ile ilgilenen edebiyat fakülteleriyle yakından ilgilenmesinin sebebi budur. Edebiyat fakülteleri eleştirel düşüncüyü, toplu bakışı (felsefe) öğreten, tarih bilincini oluşturan eğitim kurumlarıdır. Bu nedenle Atatürk, edebiyat fakülteleri için "Türk kültürünün eksenini" deyimini kullanmıştır.⁴⁵

Türk milleti olarak tarihimiz bize birçok milletlerden farklı olarak, üç önemli vazife yüklemektedir. Bunlardan birincisi vatanın zaman ve mekânda en derin köklerine nüfuz etmek ve oradan kültürümüzün malzemesini çıkarmak; ikincisi saldırgan ideolojiler karşısında millî varlığın sınırlarını çizmek ve karakterini göstermek; üçüncüsü de şekilsiz bir şuur yerine uygun ve şekilli bir şuuru ortaya koymaktır. Bu imparatorluk ve ümmetin mirası olan müphem vatan görüşü yerine kesin ve açık millî vatan fikrini, sınırsız ve belirsiz bir gelenek yerine milletin geleneğini, belirsiz bir karaktere karşı millî karakteri, belirsiz ve karakersiz bir dile karşı millî kültürün temeli olacak ve kökleri haktan gelecek olan dil koymakla elde edilecektir.⁴⁶

Sonuç olarak millî şuurun temeli bağımsızlıkla çizilmiş vatan, açık bir tarih bilincine sahip milletin yarattığı maddi ve manevi kıymet kaynakları olmaktadır.

43 Aydın, *age.*, s. 472-475.

44 Ülken, *Millet ve Tarih Şuuru*, s. 204.

45 Gökberk, *age.*, s. 325.

46 Ülken, "Millî Şuur", *Türkiye'de Bir Felsefe Gelenek-i Kurmaya Çalışmak*, s. 730.

KAYNAKLAR

Akandere, Osman -Ferudun, Ata, *Dramalı Rıza Bey ve Milli Mücadeledeki Hizmetleri*, Temel Yay., İstanbul 2008.

Arıburnu, Kemal, *Sivas Kongresi Samsun'dan Ankara'ya Kadar Olaylar ve Anılarla*, Atatürk Araştırma Merkezi Yay., Ankara 1997.

Aydın, Mustafa, "1939-45'de İkinci Dünya Savaşı ve Türkiye", *Türk Dış Politikası Cilt: I (1919-1980)*, İletişim Yay., İstanbul 2014.

Baran, Tülay Alim, "Birinci Dünya savaşı ve Irak Cephesi", *Askeri Tarih Araştırmaları Dergisi*, 100'üncü Yılında Birinci Dünya Savaşı Özel Sayısı, Genelkurmay ATASE Daire Bşk.lığı Yay., S. 25 (2015).

Baykara, Tuncer, "Yakın Tarihin Türk Kavramı Açısından Kavranması", *Türk Tarih Kurumu I. Uluslararası Türklerde Tarih Bilinci ve Tarih Yazıcılığı Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, Bülent Ecevit Üniversitesi Yay., Zonguldak 2015.

Carr, Edward Hallet, *Tarih Nedir?*, çev. Misket Gizem Gürtürk, İletişim Yay., İstanbul 2009.

Cevizci, Ahmet, *Felsefe Sözlüğü*, Paradigma Yay., İstanbul 1999.

Demircioğlu, İsmail H., "Medeniyet İnşasında Tarih Bilincinin Yeri Ne Olmalıdır?", *Medeniyet Tasavvuru*, S. 4 (2016).

Emecen, Feridun M., *Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluş ve Yükseliş Tarihi (1300-1600)*, Türkiye İş Bankası Yay., 2015.

Erendil, Muzaffer, *İkinci Dünya Harbi'nden Sonra Oluşan Silah Sistemlerinin Taktik ve Stratejiye Etkileri*, Genelkurmay Başkanlığı Yay., Ankara 1944.

Gawrych, George W., *Genç Atatürk*, çev. Gül Ç. Güven, Doğan Yay., İstanbul 2014.

Gökberk, Macit, "Aydınlanma Felsefesi, Devrimler ve Atatürk", *Çağdaş Düşüncenin Işığında Atatürk*, Eczacıbaşı Vakfı Yay., İstanbul 1983.

İnalçık, Halil, *Devlet-i Aliyye Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar-I*, Türkiye İş Bankası Yay., İstanbul 2009.

İnbaşı, Mehmet, "Dördüncü Murad'ın Bağdat Seferi Masraf Defteri", *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S 12 (1999).

Jung, Carl Gustav, *İnsan Ruhuna Yöneliş*, çev. Engin Büyükinal, Say Yay.,

İstanbul 2001.

Kafesoğlu, İbrahim, *Türk Milli Kültürü*, Ötüken Yay., İstanbul 1991.

Karpat, Kemal, *Balkanlarda Osmanlı Mirası ve Milliyetçilik*, Timaş Yay., İstanbul 2012.

Lewis, Bernard, *Tarih Notları*, çev. Çağdaş Sümer, Arkadaş Yayınevi, Ankara 2015.

Merçil, Erdoğan, *Alparslan ve Malazgirt*, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Yay., İstanbul 2014.

Mumcu, Ahmet, “Cumhuriyet Dönemi Türk Hukuk Resepsiyonu”, *Adalet Kitabı*, Adalet Bakanlığı Yay., Ankara 2007.

Shaw, Stanford, *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*, çev. Mehmet Harmancı, E Yay., İstanbul 1982.

Sönmez, Bingür - Reyhan Yıldız, *Ateşe Dönen Dünya Sarıkamış*, Omnia Yay., İstanbul 2010.

Sürmeli, Serpil, “Şehzadebaşı Karakolu Baskını ve Olay Mahalline Giren İlk Gazete Tevhid-i Efkâr”, *Atatürk Yolu Dergisi*, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayını, S. 45 (2010).

Ortaylı, İlber, *Tarihimiz ve Biz*, Timaş Yay., İstanbul 2008.

_____, *Türkiye'nin Yakın Tarihi*, Timaş Yay., İstanbul 2010.

Özbaran, Salih, *Tarih, Tarihçi ve Toplum*, Tarih Vakfı Yay., İstanbul 2005.

Özdemir, Zekeriya, *Balıkesir Bölgesinde Milli Mücadele Önderleri*, Balıkesir Belediyesi Yay., Ankara 2001.

Tansel, Selahattin, *Osmanlı Kaynaklarına Göre Fatih Sultan Mehmed'in Siyasi ve Askeri Faaliyeti*, TTK Yay., Ankara 2014.

Tekeli, İlhan - Selim İlkin, *İkinci Dünya Savaşı Türkiye'si*, İletişim Yay., İstanbul 2013.

Turan, Osman, *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslâm Medeniyeti*, Ötüken Yay., İstanbul 2003.

Ülken, Hilmi Ziya, *Millet ve Tarih Şuuru*, Türkiye İş Bankası Yay., İstanbul 2016.

_____, “Millî Şuur”, *Türkiye’de Bir Felsefe Gelenek-i Kurmaya Çalışmak*, der. Recep Alpyağlı, İz Yay., İstanbul 2010.

Ünal, Levent, “Çanakkale Muharebelerinin Askeri Harekât ve Taktik Açısından Değerlendirilmesi”, *Askeri Tarih Araştırmaları Dergisi (Özel Sayı)*, Gnkur. ATASE D.Bşk.lığı Yay., Ankara 2015.

Ünalp, F.Rezzan, “Cumhuriyet ve Demokrasi Fikrinin Oluşum ve Gelişimi”, *Cumhuriyet’in İlanının 90’ıncı Yılında Atatürk ve Cumhuriyet Sempozyumu Bildiri Kitabı*, Genelkurmay ATASE D.Bşk.lığı Yay., Ankara 2014.

_____, “Balkan Savaşlarına İlişkin Askeri ve Psikolojik İncelemeler”, *100.Yılında Balkan Savaşları (1912-1913): İhtilafı Duruşlar*, 1-2 Cilt, TTK Yay., Ankara 2014.

